

CSUTINÉ SCHLEER ERZSÉBET

BORY JENŐ ÉPÍTÉSZE, MINT BETONKÍSÉRLETI ÁLLOMÁS

A BORY-VÁR ÉS A JÉZUS SZÍVE TEMPLOM BEMUTATÁSA*

„Ha a cement nem volna, a Bory-vár sem volna. Drasztikusan szólva: a Bory-vár egy betonkísérleti állomás.” Így vall maga az alkotó, Bory Jenő, építész-szobrász az 1955-ben megfogalmazott önéletrajzában. „Van itt vagy kétszáz oszlop, hengeres, sima, mintha esztergálva volna, pedig mind-mind úgy készült, hogy kátránypapír bengerbe öntöttem a híg betont, a kétszer körülsodort papírhengert dróttal átkötöttem. Kész az oszlopforma. A mozaikokat, feliratokat pedig úgy, hogy egy deszkalapra a betűk negatívja ki volt rakva, s rá a beton. Így egy darab lesz a betű a betonnal, soha le nem bámlik. Egy test. Kifogyhatatlan lehetőség, lelemény. Ilyen építőanyag, mint a cement (azaz a beton) nem volt még az emberiség kezében.”¹ Ez az egyszerűen fogalmazott, személyes gondolatsor áthatja Bory Jenő teljes építési munkásságát.

A *Technika – A magyar mérnökök lapja* 1931. január-februári számában megjelent egy lebilincselő szakmai írás Bory Jenő tollából „A beton a művészet szolgálatában” címmel: „...Hálátlan szerep, sőt talán visszatetsző vállalkozás művészetéről és betonról egyidőben beszélni. A beton... a cementtel összeragasztott kőzettörmelék... a gyakorlatban jóformán csak 30-40 éves múltat tekint vissza... Ez az anyag, mely a vassal kombinálva a mérnökök kezében soha nem álmódott műszaki problémák megoldására alkalmasnak bizonyult, tehát szilárdság tekintetében a múltban alkalmazott építőanyagokkal győzedelmesen versenyez - elképzelhetetlen, hogy alkalmazása művészi feladatok megoldásában is kielégítő, sőt meglepő eredményekre ne vezetne.”

Az írásban részletesen elemzi az anyag tulajdonságait, összetételét viselkedését. Talán a legnagyobb jelentőséget a megfelelően kidolgozott szemszerkezetnek tulajdonítja. „... ezen az értendő, hogy a több cm átmérőjű szemek mellett, le a parányi homokszemcskéig minden méret nagyság az alapanyagban jelen legyen, úgy, hogy a nagyobb kavicsok közötti hézagokat a köztük elhelyezkedő, mindig kisebb és kisebb szemek töltsék ki, úgy annyira, hogy ezen alapanyag egy edénybe belerázva, azt szabad szemmel láthatóan hézagmentesen kitöltse.”

Majd részletesen leírja az ún. „quarzbetonnal” való kísérletezése során szerzett tapasztalatait, következtetéseit, ugyanígy a szoborkészítésre alkalmas, szépen faragható, jól csiszolható murva-, vagy zúzalékadalékos beton, azaz a műkő viselkedését:

„Micsoda engedelmes, alkalmazkodó anyag ez a beton! Tegyük a deszka helyére szoborrelief-negatívot s abhoz tömjük oda a betont, felveszi az a szobor formáit is oly engedelmesen és tökéletesen, mint a gyalulatlan deszkáét. Jó, jó mondják sokan – az öntvény tökéletes lebet, de az anyag külseje nem esztétikus. Jó, jó, mondhatják mások, a mi korunkban igen nehéz művészi kérdésekben eldönteni, mi esztétikus.”

„Első kötelességük mindazoknak, kik a betonnak becsületet akarnak szerezni, hogy csak homokkő szerű betont készítsenek. Ne akarjunk vele márványt vagy gránitot utánozni. Ezek az utánzások méltán viselik a műkő nevet. Új, friss állapotukban tetszetősek is. Tudjuk, hogy a lekötött cement nem fényezhető, miként a márvány, csak simítható. A műkőn lévő fényt különböző kenőcsök segítségével készítik, vagyis ráhamisítják. Mutatkoznak a beton az ő igénytelen szürkeségében egyszerű homokkőnek, de formai megjelenésével mutasson komolyságot és erőt. Külső megjelenése nehezen lesz behízelgő, de a teljesítmény, melyet vele elérni lehet, csodálatra ragadhat.”

„A szerkesztő mérnököknek sikerült már nagy átélések formájában a vasbetonnal nagyszabású, monumentális hatásokat kiváltani, s éppen az ő építményeikben mutatja meg a vassal kombinált beton az ő komoly, tiszteletet parancsoló arculatát. Igen hálás feladatnak mutatkoznék e teljesítmények felsorakoztatása és művészi szempontokból való méltatása, de e helyett mégis a szegény magyar viszonyokhoz inkább simuló, de megvalósított néhány apróság ismertetésére szorítunk.”

„Persze az anyagszerűség hirdetői nehezen ismerik el a betonban a hengeres formák létjogosultságát, mert hiszen a beton számára a formák deszkából készülnek, eszerint a betonban a szegletes formák az anyagszerűek. Itt persze az elméletre rácsfol a gyakorlat: nem csoda, hiszen az anyagszerűség elméletét azok dolgozták ki, akik az anyaggal magával nem dolgoznak.”

„Szóljunk még a homokbetonról, amely művészi igényekkel szemben igen becsesnek látszik... Ha vizsgálat tárgyává tesszük a

* Az előadás elhangzott 2009. november 11-én a Bory-konferencián. A tanulmány szövege az Interneten is megjelent a <http://epiteszforum.hu/node/14760> webcímen.

¹ BORY 1955

székesfehérvári Jézus Szíve templom kupoláját, mely 1907-ben épült, igen becses tapasztalatnak leszünk részesei. Maga a kupola két réteg deszka közé csömösölve simítás nélküli 10 cm-es betonlemez. All 23 éve. A deszkázás nyomai ma is változatlanul láthatók rajta, ami nem esztétikus hatású. Születésének szegénysége örökre megbélyegzi. Örökre hordja nyomát, hogy ő csak egy gyalulatlan deszkaágyban született: de felületén az elfagyásnak, lemállásnak alig van nyoma. Az északi oldalon, ha a felületéről a mohát lekaparjuk, alatta ép, csengő quarzfelület van, melyen a tompa vésőt meg lehet kőszörülni. Amit az idő vasfoga róla 23 év alatt lekoptatott, az nem teszi ki az egy millimétert...A betonnak itt tapasztalható viselkedése, a felület mállásának rendkívül csekély mértéke teszi realissá a következtetést, hogy a jó quarzbeton élettartamát 1-2 évszázadra tesszük.²

Mi ma már tudjuk, hogy ebből az első száz év sikeresen letelt. Hogyan írt erről Bory Jenő az előbbi után negyedszázaddal, 1955-ben az önéletrajzában? „Megépült itt Fehérváron a Jézus Szíve templom, melyet évekkal előbb terveztem. Ennek fő szeszenciója vasbeton kupolája volt, ahol a héjazatot is beton képezte, nem cserép vagy bádóg. A kupola most is áll, 40 év óta semmi javítást nem igényelt, és nem igényel újabb 40 évig, 100 évig sem.”³

Javaslat az utókornak: 100 év múlva – egy hasonló konferencián – kérjék csak szigorúan számon Bory Jenő vasbeton kupoláján a második 100 évet!

IRODALOM

BORY 1931

Bory Jenő: *A beton a művészet szolgálatában*. Technika. A magyar mérnökök lapja. 1931. január-február

BORY 1955

Bory Jenő: *Önéletrajz*. Kézirat. 1955 körül

² BORY 1931

³ BORY 1955